

*dr Anna Mazurkiewicz*¹

Zakład Ekonomiki i Zarządzania
Instytut Ekonomii i Finansów
Uniwersytet Rzeszowski

Uczestnictwo ludności Polski w kulturze w czasie kryzysu związanego z pandemią COVID-19

WPROWADZENIE

Kryzys oznacza niestabilność wywołaną nagłą zmianą; sytuację, która stwarza zagrożenie dla realizacji celów, wartości i interesów grup społecznych oraz organizacji; stan, któremu towarzyszy poczucie zagrożenia i lęku, spowodowane przez określone zdarzenia; sekwencję następujących po sobie zdarzeń o charakterze przyczynowo-skutkowym (Gorzelań-Dziadkowiec, Kozień, 2013). Kryzys powszechnie jest kojarzony negatywnie. Jest to jednak także moment przełomowy (Bęben, 2022), punkt zwrotny w przebiegu zdarzeń, moment rozstrzygający, okres przełomu, etap lub zdarzenie, po którym następuje zmiana (Nowakowski, Rzemieniak, 2003). Kryzys może być postrzegany jako szansa, gdyż wymaga sprawnego zarządzania nim, wprowadzenia usprawnień w celu jego przezwyciężenia, umiejętności odnalezienia się w nowej rzeczywistości, co stanowi jego pozytywny aspekt (Meiste, Jakstiene, 2015; Wysłocka, 2011). Kryzys odnosi się do wszystkich aspektów działalności człowieka, dotyczy nie tylko zjawisk ekonomicznych, lecz również społecznych, technicznych, organizacyjno-prawnych (Zakrzewska-Bielawska, 2008); dotyczy więc również kultury.

Kryzys, będący konsekwencją pandemii COVID-19, radykalnie zmienił sytuację na całym świecie. Ze względu na wymóg dystansu społecznego, zdalnej pracy i nauki zmieniły się zasady życia społecznego. Pandemia doprowadziła do „bezprecedensowego kryzysu” w kulturze (Kutwa, 2022). 12 marca 2020 r. całkowicie wyłączono sektor kultury z aktywności – zawieszono działalność in-

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Ekonomii i Finansów, Zakład Ekonomiki i Zarządzania, ul. Cwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów; e-mail: amazurkiewicz@ur.edu.pl. ORCID: 0000-0003-2764-284X.

stytucji kulturalnych, odwołano wydarzenia kulturalne, co spowodowało, że już w pierwszym kwartale 2020 r. podmioty kultury doświadczyły negatywnych skutków w postaci m.in. spadku przychodów z prowadzonej działalności (*Wpływ pandemii...*, [http](#)). Wraz z upływem czasu te konsekwencje były bardziej dotkliwe. 2021 r. to czas utrzymywania określonych ograniczeń w kulturze. W 2022 r. systematycznie znoszono obostrzenia spowodowane pandemią, co pozwoliło na powrót do stacjonarnych wydarzeń.

Konsekwencją kryzysu jest często ograniczenie środków finansowych gospodarstw domowych, a co z tym związane, wydatków na podstawowe dobra. Jednostka tym samym posiada ograniczony dostęp do dóbr i usług kulturalnych, co uniemożliwia zaspokojenie potrzeb kulturalnych (Maslow, 2009), będących potrzebami wyższego rzędu, istotnymi dla rozwoju osobowości. Kultura należy do tych aspektów ludzkiego życia, bez których człowiek może żyć, jednak nie będzie rozwijać się. Stąd tak ważne jest uczestnictwo w kulturze².

Na podstawie powyższych przesłanek sformułowano cel artykułu, którym jest identyfikacja wpływu ograniczeń związanych z pandemią COVID-19 na uczestnictwo ludności w Polsce w wydarzeniach kulturalnych organizowanych stacjonarnie³, z uwzględnieniem poszczególnych form aktywności kulturalnej.

Dla potrzeb realizacji postawionego celu sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Na które formy aktywności kulturalnej Polaków w postaci udziału w wydarzeniach organizowanych stacjonarnie pandemia miała negatywny wpływ?
2. Czy zniesienie obostrzeń sanitarnych umożliwiło Polakom udział w wydarzeniach kulturalnych organizowanych stacjonarnie na poziomie sprzed ogłoszenia pandemii?
3. W jakim stopniu kryzys wywołany pandemią COVID-19 wpłynął na ograniczenie wydatków na dobra i usługi kulturalne?

Aby zrealizować cel, zastosowano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa. Skorzystano z literatury przedmiotu, raportów i opracowań krajowych oraz międzynarodowych instytucji podejmujących problematykę kultury, a także aktów prawnych. Przeprowadzono również analizę danych wtórnych GUS oraz Eurostatu dotyczących kultury. Analizy dokonano dla okresu 2019–2022.

W pierwszej części opracowania, na podstawie analizy literatury przedmiotu, przybliżono pojęcie kultury oraz uczestnictwa w kulturze. Skoncentrowano się na znaczeniu udziału w wydarzeniach kulturalnych dla jednostki – zwrócono uwagę na zagadnienia wykluczenia społecznego oraz dyskryminacji, a także na aspekt zdrowia fizycznego i psychicznego.

² W celu uchwycenia i skwantyfikowania działań kulturalnych przyjmuje się funkcjonalne i instytucjonalne podejście do kultury, traktujące ją jako sektor gospodarki, który tworzą różnorodne formy działalności kulturalnych i ich rezultaty (towary i usługi) (*Przemysły kultury...*, [http](#)).

³ Kultura stacjonarna stanowi przeciwieństwo kultury online (*Zmiany w obszarze...*, [http](#)).

W części empirycznej opracowania skorzystano z danych zastanych GUS oraz Eurostatu. Aby ocenić zmiany dokonujące się pod wpływem pandemii COVID-19 w kulturze, przeprowadzono analizę kształtowania się cen wybranych dóbr i usług kulturalnych w Polsce, które porównano ze zmianami cen tych wytworów w Unii Europejskiej. Zwrócono także uwagę na zmiany udziału wydatków na kulturę i rekreację w strukturze wydatków polskich gospodarstw domowych na tle pozostałych wydatków. Analizie poddano również zmiany dotyczące liczby wydarzeń kulturalnych organizowanych stacjonarnie oraz odnoszące się do ich uczestników. Analizę przeprowadzono dla instytucjonalnych form aktywności kulturalnej, jak: wypożyczenia w bibliotekach, udział w wydarzeniach organizowanych przez ośrodki kultury, instytucje muzyczne, ośrodki wystawiennicze, teatry, kina stałe, muzea oraz w imprezach masowych.

Przedstawione działania pozwoliły na ocenę wpływu kryzysu wywołanego pandemią COVID-19 na udział ludności w Polsce w wydarzeniach kulturalnych organizowanych stacjonarnie oraz na zmiany w wydatkach na rekreację i kulturę w ogóle wydatków gospodarstw domowych.

ZNACZENIE UCZESTNICTWA W KULTURZE DLA JEDNOSTKI

Uczestnictwo w kulturze jest nierozzerwalnie związane z kategorią kultury, która stanowi jedno z najbardziej powszechnych i jednocześnie wieloznacznych pojęć stosowanych zarówno w języku potocznym, jak i naukowym. Kategoria kultury jest zasadniczym obszarem dociekań kulturoznawstwa, szczególnie zainteresowanie nią występuje w naukach filozoficznych, socjologicznych, psychologicznych, historycznych, jak również w antropologii, etnografii czy memetyce (Włodarczyk, 2003). Na kulturę zwracają uwagę także przedstawiciele ekonomii i finansów oraz nauk o zarządzaniu i jakości (Borys, 2021).

Słowo kultura pochodzi z języka łacińskiego *cultura* oznaczającego uprawianie roli, doskonalenie ducha, wywodzącego się z kolei od *colere*, które znaczyło uprawiać (ziemię), pielęgnować, doskonalić (Krapiec, [http](#)). Pierwotnie pojęcie to odnoszono do uprawy roli, z upływem czasu zaczęto stosować je metaforycznie i rozszerzono na określenie wszystkiego, co może być uprawiane w jakikolwiek sposób, w tym także na rozwój człowieka (m.in. jego umysłowe i moralne doskonalenie) (*Przemysły kultury...*, [http](#)).

Kulturę można zatem określić jako „całokształt materialnego i niematerialnego dorobku społeczeństwa” (Borys, 2021, s. 286), ogół wytworów ludzkiej aktywności, będących „nośnikami i kreatorami systemów wartości” (Borys, 2021, s. 286). Kultura to wartości i sposoby postępowania przyjęte w zbiorowościach, przekazywane innym zbiorowościom oraz kolejnym pokoleniom (Gruchola, 2010).

Kultura posiada niewymierne znaczenie dla społeczeństwa – jest jednym z czynników wpływających na powstanie i rozwój życia społecznego (Kasperkiewicz-Morlewska, 2020). Dostarcza emocji, wzruszeń, estetycznych przeżyć, umożliwia adaptację do nowych warunków (Jurkiewicz, 2022). Stanowi wspólną przestrzeń wartości i symboli, przez co nadaje wspólnocie sens. Jednocześnie kształtuje styl życia, normy, zwyczaje, stosunek do historii i dziedzictwa, aktywność społeczną, jak i człowieczeństwo jej członków, czyli odrębność wspólnoty (Kasperkiewicz-Morlewska, 2020). Kultura akcentuje zróżnicowanie poszczególnych grup, jak również jednostek. Jest skoncentrowana na znaczeniu, bazuje na subiektywności, emocjach, intencjach. Oferuje środki do wyrażania siebie, umożliwia jednostce uczenie się przez całe życie poprzez doświadczanie radości odkrywania i eksploracji (Gonçalves, 2016). Będąc połączeniem odtwarzania, przetwarzania i tworzenia, stanowi niezbędny czynnik społecznej zmiany (Szara, Frejtag-Mika, 2021).

Kultura, w wyniku uczestniczenia w niej, dostarcza jednostce wartości, możliwość autokreacji. Uczestnictwo w kulturze, czyli „włączenie (się) jakiegoś elementu w sytuację kulturowo uregulowaną” (Cichosz i in., 2018, s. 53) polega nie tylko na konsumpcji treści kulturowych, lecz także na ich doświadczaniu, przyswajaniu, analizowaniu, interpretowaniu, modyfikowaniu (Rapior, [http](#)).

Zagadnienie uczestnictwa w kulturze jest istotne dla jednostki, gdyż akcentuje problematykę wykluczenia społecznego oraz różnych form dyskryminacji, dotyczących m.in. płci (Trauth i in., 2016, [http](#)), pochodzenia etnicznego czy klasowego, dostępu młodzieży do systemu edukacji (Bennett, Silva, 2006). Organizowanie wydarzeń kulturalnych może stać się zatem sposobem na rozwiązywanie problemów integracji społecznej (Trauth i in., 2019).

Uczestnictwo w programach kulturalnych ma szczególne znaczenie dla osób z niepełnosprawnościami, gdyż pozwala na ich włączenie do życia społecznego (Anderson, 2010). Stanowi ono środek do społecznego usamodzielnienia, gdyż kultura jako „pośrednik” między jednostką a społeczeństwem zapobiega zamykaniu się „w kręgu własnych spraw i problemów” (Nowak, 2015, s. 92). Uczestniczenie w kulturze buduje poczucie własnej skuteczności i upodmiotowienie również osób z zaburzeniami psychicznymi (Lamb, 2009).

Udział w wydarzeniach kulturalnych ma duże znaczenie także dla starszych ludzi, gdyż przyczynia się do ich samorozwoju, zdrowia i poczucia wspólnoty, zmniejsza izolację społeczną i prowadzi do rozwoju kontaktów społecznych (Teater, Baldwin, 2014). Kulturalna aktywność seniorów zapewnia stymulujące środowisko, które może obniżyć tempo starzenia się poznawczego i poprawić poziom funkcjonowania poznawczego (Hertzog i in., 2008; Stine-Morrow i in., 2007). Wynika to z faktu, że czas spędzony na doświadczaniu kultury wspólnie z innymi osobami mobilizuje do opuszczenia znanego terytorium, wyjścia poza strefę komfortu i poszukiwania nowych pytań oraz odkrywania odpowiedzi.

Wyniki międzynarodowych badań dowodzą, że udział w wydarzeniach kulturalnych ma pozytywny wpływ na zdrowie, zarówno fizyczne, jak i psychiczne człowieka. Partycypacja w kulturze odgrywa ważną rolę w zapobieganiu chorobom, ich leczeniu oraz promocji zdrowia (Fancourt, Steptoe, 2019). Należy podkreślić jej szczególną rolę w ograniczeniu samotności oraz poprawie morale (Cohen i in., 2006), kreowaniu dobrego samopoczucia (Daykin i in., 2018; Fancourt, Steptoe, 2018), nastroju i poczucia sensu, jak również jakości życia, samoświadomości i zdolności radzenia sobie przez osoby ze zdiagnozowanymi schorzeniami, a także w profilaktyce chorób psychicznych (Daykin i in., 2018). Nowe doświadczenia i wyzwania, jak regularny udział w zajęciach kulturalnych, pobudzają mózg, umożliwiają społeczne zaangażowanie, redukują stres (Cohen, 2006). W rezultacie zgłaszanych jest mniej problemów zdrowotnych, poprawia się zdrowie fizyczne (Cohen i in., 2006), ale i ogólny stan zdrowia (Cohen, 2006).

Przedstawione wyżej rezultaty są szczególnie ważne w czasie kryzysu. Już pierwsze miesiące pandemii COVID-19 miały negatywny wpływ na samopoczucie psychiczne, co dotyczyło takich aspektów, jak satysfakcja z życia, samotność, przygnębienie oraz odporność na sytuacje kryzysowe (*Is history...*, <http>). Uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych może zatem pomóc w radzeniu sobie z codziennymi problemami lub negatywnymi wydarzeniami życiowymi, poprawiając dobrostan fizyczny i psychiczny. Jednak większe korzyści z uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych w postaci poprawy stanu zdrowia odnoszą osoby „bierne kulturowo” lub mało aktywne, gdyż nawet rzadki udział w tych wydarzeniach może zapewnić większe korzyści zdrowotne w porównaniu z brakiem uczestnictwa, natomiast dalsze zwiększanie częstotliwości uczestniczenia może nie wpłynąć na poprawę stanu zdrowia (Thiel, 2015).

EKONOMICZNY ASPEKT WPŁYWU KRYZYSU NA KULTURĘ W POLSCE

Kultura generuje korzyści społeczne (Kutwa, 2022), ma także pozytywny wpływ na gospodarkę (Jurkiewicz, 2022; Kutwa, 2022). Stanowi ona środek polityki społecznej, oddziałując na jakość życia, dobrostan oraz poczucie szczęścia mieszkańców. Służy aktywizacji i inkluzji wykluczonych grup społecznych, łagodzi nierówności społeczne, przyczynia się do wzrostu podmiotowości (Bachórz, Stachura, 2015).

Ekonomiczny wymiar kultury akcentuje natomiast związane z nią efekty gospodarcze (Sanetra-Szeliga, 2018). Oddziaływanie kultury w tym obszarze ma charakter dwukierunkowy – skierowane „na zewnątrz” ukazuje ją jako turystyczny produkt wizerunkowy oraz środek promocji. Jednak istotna rola kultury dotyczy przede wszystkim oddziaływania wewnątrz społeczności, gdyż bezpośrednio generuje ona korzyści w wyniku wytwarzania i sprzedaży dóbr i usług kulturowych

(jako przemysł kultury), pozwala również na oszczędności w wyniku zapobiegania problemom społecznym (Bachórz, Stachura, 2015). Jej ekonomiczna rola jest rozważana na poziomie makroekonomicznym, lecz również jednostkowym.

Z perspektywy jednostki kultura przestaje być postrzegana jako atrybut czasu wolnego, jest odnoszona do różnych dziedzin życia. Nie stanowi wyłącznie wartości autotelicznej, lecz oczekuje się od niej dostarczania wielu zróżnicowanych doznań, jak relaksu, przyjemności, rozrywki. Łączona jest również z innymi aktywnościami w postaci m.in. degustacji czy sportu (Bachórz, Stachura, 2015). Stąd wydatki na kulturę stanowią istotną pozycję w budżetach gospodarstw domowych i odniesienie się do nich jest szczególnie istotne w kontekście kryzysu, który stanowi przyczynę ograniczenia wydatków na dobra inne niż podstawowe.

W okresie 2019–2022 obserwuje się wzrost cen dóbr i usług kulturalnych, z wyjątkiem cen sprzętu do odbioru, nagrywania i odtwarzania dźwięku oraz obrazu, które obniżyły się (należy zaznaczyć, że ich spadek miał miejsce jeszcze przed ogłoszeniem stanu pandemii) (rys. 1). Również ceny sprzętu do przetwarzania informacji wzrosły, jednak w pierwszym roku kryzysu miał miejsce ich spadek, stanowiący kontynuację wcześniejszych zmian w tym zakresie.

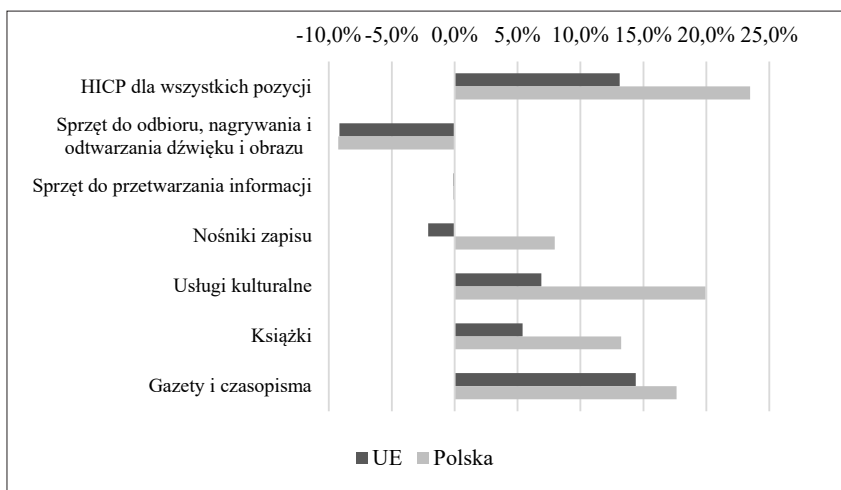
Podobne zmiany jak w Polsce, obserwuje się również w Unii Europejskiej. Zestawiając zmiany cen dóbr i usług kulturalnych w roku 2022 oraz 2019, należy zauważyć zdecydowanie większy wzrost cen dóbr i usług w Polsce niż średnio w Unii Europejskiej, co dotyczy również wytworów sektora kultury. Ceny większości dóbr i usług kulturalnych wzrosły, lecz wzrost ten był niższy niż wzrost cen mierzony ogólnym wskaźnikiem cen konsumpcyjnych (*The Harmonised Index of Consumer Prices – HICP*)⁴ (w UE bardziej niż wartość HICP wzrosły ceny gazet i czasopism). Spadek odnotowano natomiast w odniesieniu do cen sprzętu do odbioru, nagrywania i odtwarzania dźwięku i obrazu, jak również nieznacznie (o 0,1%) spadły ceny sprzętu do przetwarzania informacji, a w UE również nośników zapisu. Szczególnie duża różnica między Polską a krajami unijnymi jest zauważalna we wzroście cen usług kulturalnych, które w okresie 2019–2022 w Polsce wzrosły o 19,9% (w UE średnio o 6,9%).

Tak znaczący wzrost cen dóbr i usług kulturalnych, mimo że przeciętny na tle pozostałych branż w Polsce (w zbliżonej liczbie branż odnotowano większe, jak i mniejsze wzrosty oraz spadki cen niż w rekreacji i kulturze), powoduje, że w czasie kryzysu zostają znacząco ograniczone wydatki na nie, gdyż są to dobra zaspokajające wyższe potrzeby.

Spostrzeżenie to potwierdza analiza struktury wydatków gospodarstw domowych (rys. 2). Dowodzi ona, że w 2020 r. wydatki na rekreację i kulturę należały do tej grupy, której udział zmniejszył się znacząco, gdyż o 13,6% (z 6,6% do 5,7%), i był kolejnym spadkiem po takich kategoriach, jak wydatki na edukację (spadek

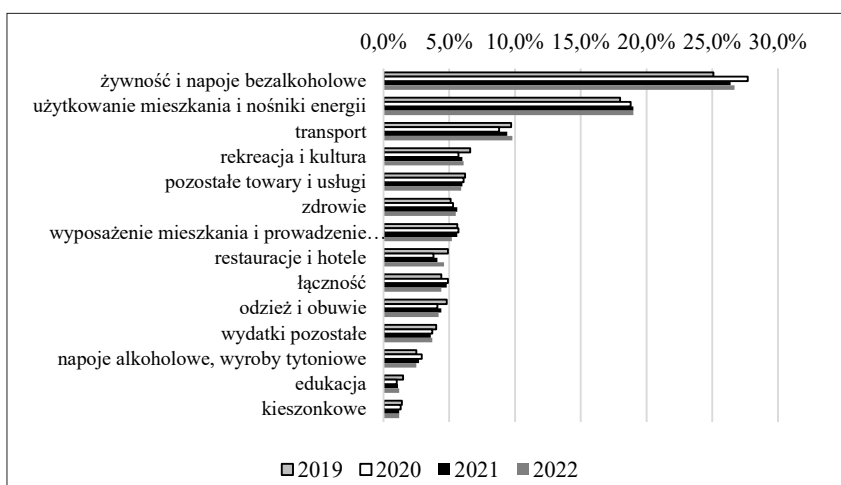
⁴ Wskaźnik cen konsumpcyjnych obliczany w Unii Europejskiej według zharmonizowanego podejścia i jednolitego zestawu definicji, umożliwiający międzynarodowe porównania inflacji.

udziału o 33,0%), restauracje i hotele (-22,4%) oraz odzież i obuwiu (-14,6%). W kolejnych latach gospodarstwa domowe koncentrowały się w większym stopniu na rekreacji i kulturze (wzrost udziału odpowiednio o 5,3% i 1,7%), jednak ich udział nie osiągnął poziomu sprzed pandemii, wynosząc w 2022 r. 6,1%. Największy udział wydatków na kulturę dostrzega się w gospodarstwach osób pracujących na własny rachunek, natomiast najmniejszy w gospodarstwach rolników.

Rys. 1. Zmiany cen dóbr i usług kulturalnych w UE i w Polsce w okresie 2019–2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Rys. 2. Struktura przeciętnych miesięcznych wydatków na 1 osobę w gospodarstwach domowych (w % wydatków ogółem) w Polsce w latach 2019–2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wydatki Polaków (w przeliczeniu na 1 osobę w gospodarstwie domowym) na analizowane dobra i usługi w 2020 r. spadły z 364,68 zł w 2019 r. do 306,84 zł, natomiast w kolejnym roku, mimo nadal utrudnionego dostępu do oferty kulturalnej, wynikającego z ograniczeń sanitarnych, wzrosły o 11,0%, do 340,44 zł. W 2022 r. miał miejsce dalszy wzrost i przeciętne roczne wydatki na zakup dóbr i usług kulturalnych wyniosły 383,04 zł (*Kultura i dziedzictwo narodowe w 2021 r.*, [http](#); *Kultura i dziedzictwo narodowe w 2022 r.*, [http](#); *Kultura w 2020 r.*, [http](#)).

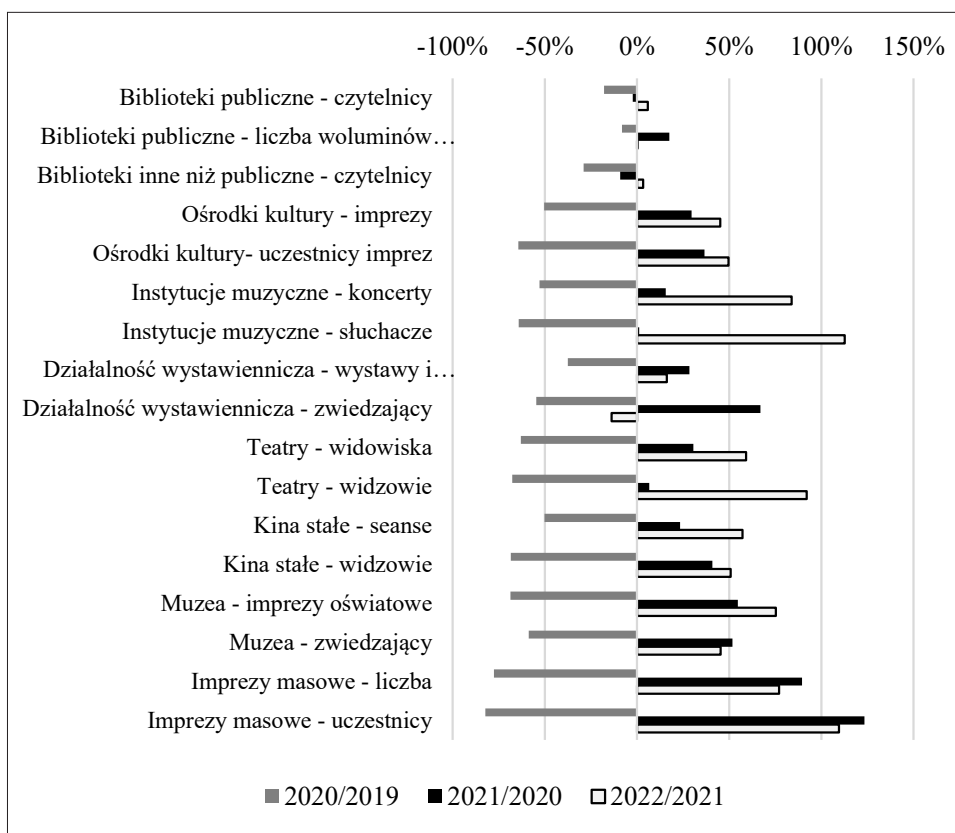
Zmiany nastąpiły również w samej strukturze wydatków na dobra i usługi kulturalne. W latach 2020–2021, w porównaniu z 2019 r., wzrastał udział wydatków związanych z korzystaniem z urządzeń odbiorczych oraz telewizji cyfrowej i kablowej, który w kolejnym roku zmniejszył się (z ponad 33% w latach 2020–2021 do 28,1%), podobnie jak wydatków na książki i inne wydawnictwa (z ponad 8% do 6,2%) oraz na gazety i czasopisma (w analizowanym okresie następował ciągły spadek z 7,6% w 2020 r. do 5,3% w 2022 r.). W latach 2021–2022, po spadku o ponad 50% udziału wydatków na opłaty za wstęp do teatrów, instytucji muzycznych i kin w 2020 r. (z 10% do 4,9%), Polacy zwiększali swoje zainteresowanie bezpośrednim udziałem w wydarzeniach kulturalnych, co stanowiło konsekwencję systematycznego znoszenia ograniczeń sanitarnych – udział tych wydatków w 2022 r. wyniósł 8,2% (*Kultura i dziedzictwo narodowe w 2021 r.*, [http](#); *Kultura i dziedzictwo narodowe w 2022 r.*, [http](#); *Kultura w 2020 r.*, [http](#)).

Kryzys związany z pandemią COVID-19 znacząco ograniczył wydatki Polaków na dobra i usługi kulturalne, a przez to dostęp do kultury. Z wyjątkiem sprzętu do odbioru, nagrywania i odtwarzania dźwięku oraz obrazu, a także do przetwarzania informacji, wzrosły ceny pozostałych dóbr, jak również usług kultury. Konieczność rezygnacji z doświadczania kultury była szczególnie odczuwalna w początkowym okresie pandemii, w którym bezpośredni udział w wydarzeniach stacjonarnych został zastąpiony przez kulturę online. Systematyczne znoszenie ograniczeń sanitarnych pozwoliło na ponowne bezpośrednie korzystanie z kultury, mimo znaczącego wzrostu cen usług kulturalnych. Nie umożliwiło jednak powrotu do stanu sprzed ogłoszenia pandemii.

PARTYCYPACJA W WYDARZENIACH KULTURALNYCH W POLSCE W CZASIE KRYZYSU

Pandemia COVID-19 ograniczyła możliwość korzystania z kultury w Polsce. W celu zminimalizowania skutków zagrożenia epidemicznego 12 marca 2020 r. w Polsce czasowo zamknięto instytucje kultury, w tym: filharmonie, opery, operetki, teatry, muzea, kina, domy kultury, biblioteki i galerie sztuki, co przełożyło się na odwołanie wydarzeń kulturalnych z udziałem publiczności (m.in. koncertów, spektakli, wernisaży), zamknięcie lub ograniczenie dostępności instytucji

dla klientów (czytelników, zwiedzających). Ograniczenia zostały złagodzone w czerwcu 2020 r. (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii), jednak jesienią instytucje kultury zostały ponownie zamknięte (Rozporządzenie Rady Ministrów z 9 października 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii). Zmiany w funkcjonowaniu instytucji kultury miały miejsce do połowy maja 2021 r. i wpłynęły negatywnie nie tylko na ekonomiczną sytuację jednostek organizacyjnych, lecz również na sytuację artystów oraz pracowników zaplecza scenicznego (Jurkiewicz, 2022). Ograniczenia były także niekorzystne dla odbiorców kultury, którzy odczuwali potrzebę wyjść do instytucji kultury (*Czy Polacy...*, [http](http://)). Spadki dotyczyły liczby zarówno organizowanych wydarzeń, jak i uczestników w kulturze (rys. 3).

Rys. 3. Zmiany w ofercie instytucji kultury oraz wśród uczestników w Polsce w latach 2020–2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ograniczenia pandemiczne wprowadziły zmiany w funkcjonowaniu bibliotek publicznych, które wprawdzie zamknęły swoje obiekty, lecz część z nich nadal obsługiwała czytelników (zwroty, rezerwacje), część świadczyła usługi korzystając z internetu (Jurkiewicz, 2022). Z tego powodu liczba czytelników zmniejszyła się o 17,8% w 2020 r. (z 6,0 mln do 4,9 mln), jednak w kolejnym roku, mimo zniesienia obostrzeń, zmniejszyła się nadal. Dopiero w 2022 r. czytelnicy chętniej korzystali z zasobów bibliotek – ich liczba wzrosła do 5,1 mln, była jednak nadal mniejsza o niemal 900 tys. niż w roku 2019. Mimo spadku liczby czytelników oraz wypożyczeń (o 8% w porównaniu z 2019 r.) każdy wypożyczający czytał więcej – liczba wypożyczonych woluminów na jednego czytelnika wzrosła z 17,2 w 2019 r. do 18,6 w 2022 r. Liczba czytelników w bibliotekach innych niż publiczne spadła w większym stopniu niż w bibliotekach publicznych – odpowiednio o 28,9% (2020) i 9,2% (2021), po czym nieznacznie wzrosła, wynosząc w 2022 r. 2/3 stanu z roku 2019 (905 tys.).

Pandemia COVID-19 miała istotny wpływ także na działalność centrów kultury, domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic. W 2020 r. 69,0% z nich ograniczyło z tego powodu prowadzenie działalności kulturalnej. Zorganizowały one o połowę mniej wydarzeń niż w roku poprzednim (120,9 tys.), w których uczestniczyło niemal 2/3 mniej osób (13,4 mln). W kolejnych latach zwiększała się zarówno liczba wydarzeń, jak i ich uczestników, nadal jednak organizowano mniej wydarzeń niż w 2019 r. (227,3 tys. w 2022 r.), również mniej osób wzięło w nich udział (27,3 mln), mimo systematycznego i dużego wzrostu.

O ponad połowę spadła w 2020 r. liczba koncertów organizowanych przez instytucje muzyczne, natomiast liczba słuchaczy wyniosła niewiele ponad 1/3 stanu z 2019 r. (540,5 tys. vs. 1511,4 tys.). W kolejnym roku przybyło zaledwie 1,2% słuchaczy przy prawie 16-procentowym wzroście liczby koncertów, natomiast rok 2022 to ponad dwukrotny wzrost liczby słuchaczy (do 1163,4 tys.) i 84-procentowy koncertów, których odbyło się 3749, tj. o 12 więcej niż w 2019 r.

W 2020 r. spadła również liczba widowisk w teatrach (o 63%). W kolejnym roku oferta teatrów obejmowała o 31% więcej widowisk, w następnym zwiększyła się ponownie, była jednak nadal niższa o niemal 9 tys. niż przed pandemią. Znacząco, gdyż o 2/3, spadła w roku ogłoszenia pandemii również liczba widzów, która w kolejnym roku zwiększyła się tylko nieznacznie (o 6,6%), a w następnym wzrosła niemal dwukrotnie (92,2%); w widowiskach teatralnych w 2022 r. uczestniczyło 1/3 widzów mniej niż przed pandemią (5,4 mln vs. 8,1 mln).

Bardziej aktywne w badanym okresie były podmioty prowadzące działalność wystawienniczą, mimo spadku liczby krajowych wystaw i ekspozycji w poprzednich latach. Wprawdzie w 2020 r. liczba ta spadła o ponad 1/3, w kolejnych latach wzrastała i w 2022 r. zorganizowano 7230 wystaw i ekspozycji, co oznacza jednak mniej (o 520) niż w 2019 r. Znacząco zmniejszyła się natomiast liczba zwiedzających, gdyż po spadku o ponad połowę w 2020 r., wzrosła ona o 67%, lecz w 2022 r.

spadła ponownie i wystawy zwiedziło 1,6 mln mniej osób niż przed pandemią. Zaznaczyć należy, że jest to jedyny obszar wśród analizowanych, w którym nastąpił spadek w 2022 r.

O połowę w 2020 r. spadła liczba seansów w stałych kinach (z 2,2 mln do 1,1 mln), natomiast liczba widzów, która do 2019 r. systematycznie wzrastała, o 68% (z 61,7 mln do 19,5 mln). 2021 r. to wzrost liczby wyświetlanych seansów o 23%, które oglądnęło 41% więcej osób. W kolejnym roku zorganizowano 2,1 mln seansów (prawie 73 tys. mniej niż przed pandemią), które oglądnęło 41,4 mln widzów (33% mniej niż w 2019 r.). Z przedstawionych danych wynika, że jednocześnie znacząco spadła liczba osób uczestniczących w jednym seansie – z 28 w 2019 r. do 19,5 w 2022 r.

Duże zmiany w porównaniu z 2019 r. odnotowano w muzeach, które nie posiadały doświadczenia funkcjonowania w sytuacjach kryzysowych; większość nie wypracowała procedur na wypadek takich sytuacji. Dodatkowo chaos informacyjny oraz brak środków finansowych stanowiły ograniczenia funkcjonowania w nowych warunkach (*Działalność muzeów...*, [http](#)). W 2020 r. obserwuje się jeden z największych spadków dotyczących wydarzeń kulturalnych, gdyż zorganizowano o 68,5% mniej wydarzeń oświatowych, które obejrzało 16,6 mln zwiedzających, czyli o 59% mniej niż w roku poprzednim. Najczęściej zrezygnowano z organizacji wystaw czasowych, wydarzeń edukacyjnych i popularyzatorskich oraz z działalności promocyjnej, a część działalności przeniesiono do sieci, korzystając z kanałów w popularnych mediach społecznościowych (*Działalność muzeów...*, [http](#)). W kolejnych latach muzea uaktywniły się, gdyż zorganizowano odpowiednio o 55% i 75% więcej wydarzeń. W 2022 r. odbyło się ich jednak mniej o 106,5 tys. niż w 2019 r. Systematycznie zwiększała się również liczba zwiedzających, jednak i ta grupa zmniejszyła się o 3,5 mln wobec pierwszego roku analizy. To, co jest istotne, to wzrost liczby uczestników jednego wydarzenia – z 259 w 2019 r. do 340 w kolejnym, po czym nastąpił spadek do 277 w 2022 r., jednak nadal ta liczba była wyższa niż przed ogłoszeniem pandemii.

Największe zmiany dostrzega się w przypadku imprez masowych (artystyczno-rozrywkowych oraz sportowych), których w 2020 r. odbyło się o 77,5% mniej niż w roku poprzednim. Dotyczyło to zwłaszcza imprez na terenie otwartym, dla których odnotowano 88-procentowy spadek. Łącznie te wydarzenia zgromadziły 4,5 mln uczestników, tj. 17,7% stanu z 2019 r. W kolejnym roku nastąpił radykalny wzrost organizowanych wydarzeń (o 90%), jeszcze bardziej wzrosła liczba osób uczestniczących w nich, o 123%. W 2022 r. miały miejsce dalsze wzrosty – zorganizowano 5 247 imprez masowych, w których uczestniczyło 23 mln osób, co oznacza mniej odpowiednio o 25% i 17% w porównaniu z 2019 r.

Podsumowując, należy stwierdzić, że pandemia COVID-19 spowodowała głęboki kryzys w kulturze. 2020 r. – pierwszy rok kryzysu wynikającego z obowiązywania ograniczeń w związku z pandemią, wprowadził niespotykane zmiany

zarówno w funkcjonowaniu instytucji kultury, jak i w odbiorze jej wytworów. Wprawdzie obostrzenia w poszczególnych miesiącach miały różny zakres i formy, w zależności od aktualnej sytuacji epidemicznej w kraju, jak również od rodzaju prowadzonej działalności, gwałtowne i duże spadki odnotowano w każdym analizowanym zakresie. 2021 r. to czas zwiększenia liczby wydarzeń kulturalnych, jak i aktywności odbiorców kultury, z wyjątkiem liczby czytelników. W 2022 r. miały miejsce dalsze wzrosty (z wyjątkiem mniejszej liczby zwiedzających wystawy i ekspozycje). Jednak mimo korzystnych zmian, w 2022 r. liczba wydarzeń organizowanych przez instytucje kultury była mniejsza niż przed ogłoszeniem pandemii. Tylko instytucje muzyczne zorganizowały więcej koncertów, na co wpływ miał duży wzrost liczby koncertów w filharmoniach. W wydarzeniach kulturalnych uczestniczyło jednak w każdym przypadku mniej osób niż w 2019 r.

Instytucje kultury nie były przygotowane do funkcjonowania w sytuacjach kryzysowych. Wprowadzenie ograniczeń związanych z pandemią uniemożliwiło kontakt z odbiorcą i spowodowało, że część instytucji zaproponowała rozwiązania pozwalające na korzystanie z ich oferty w sposób inny niż bezpośredni udział, np. za pomocą serwisów internetowych. Jednak ten sposób kontaktu nie przyczynił się do ponownego pozyskania takiej liczby odbiorców, jak przed pandemią.

Dla odbiorców kultury cenny jest bezpośredni udział w wydarzeniu; proponowanie innych możliwości (przekaz online) stanowi tylko częściowe rozwiązanie problemu. Nowoczesne technologie nie likwidują bowiem potrzeby tradycyjnej komunikacji, lecz stanowią nowy wymiar uczestnictwa w kulturze (Wojciechowski, 2009). Dodatkowo przekaz online, mimo większej dostępności niż działania stacjonarne, posiada wady, w tym mniejsze zaangażowanie odbiorcy, jego bierny udział, niejednokrotnie słaba jakość przekazu. Mimo często powszechnego i bezpłatnego dostępu możliwości uczestniczenia w wydarzeniach, do których stacjonarny dostęp w wielu przypadkach jest ograniczony lub wręcz niemożliwy z powodu np. wysokich kosztów, wydarzenia online nie zastępują w pełni odbioru działań kulturalnych organizowanych stacjonarnie; nie spełniają swojej funkcji, nie zaspokajają potrzeb odbiorców (*Uczestnictwo...*, http). W czasie kryzysu pozwalają jednak na bycie częścią społeczności, mimo braku konieczności interakcji z innymi uczestnikami wydarzenia. Należy również podkreślić, że przekaz online spopularyzował wiele wydarzeń kulturalnych, nie przyczynił się jednak do wzrostu zainteresowania nimi w formie bezpośredniego kontaktu.

Także zniesienie wszelkich ograniczeń sanitarnych oraz powrót do bezpośredniego kontaktu nie spowodował odpowiednio dużego zainteresowania ofertą instytucji kultury. Rzadszy udział w wydarzeniach kulturalnych „na żywo” był podyktowany przede wszystkim troską o zdrowie (*Zmiany w obszarze...*, http). Ważnym czynnikiem mogło być również ograniczenie, w czasie niepewności oraz wysokiej inflacji, wydatków gospodarstw domowych na dobra i usługi zaspokajające potrzeby wyższego rzędu, przy jednocześnie większej koncentracji

na dobrach podstawowych. Należy wskazać również na mniejszą liczbę wydarzeń organizowanych stacjonarnie przez instytucje kultury.

Również izolacja w czasie pandemii przyzwyczała wiele osób do spędzania czasu w domu, zintensyfikowała korzystanie z Internetu, co wpłynęło na ograniczenie potrzeby bezpośredniego kontaktu z kulturą.

Uczestnictwo w kulturze jest procesem uspołeczniania, w wyniku którego nawiązywane są relacje międzyludzkie. Jest procesem, który oddziałuje na warunki sytuacji uczestnictwa, modyfikuje je, wpływa na reprodukcję i stabilizację stanu rzeczy, a jego konsekwencją jest przekształcanie elementów, które wchodzą w relacje. To z kolei przekłada się na działanie innych osób/rzeczy (Arbiszewski, 2011). Można więc stwierdzić, że brak lub ograniczenie uczestnictwa w kulturze osłabia lub doprowadza do zanikania relacji interpersonalnych, ogranicza wpływ na inne jednostki/rzeczy. Ogranicza zatem możliwości oddziaływania jednostki, tym samym jej podmiotowość (Mazurkiewicz, Uryniak, 2006).

ZAKOŃCZENIE

Celem niniejszego opracowania była identyfikacja wpływu ograniczeń związanych z pandemią COVID-19 na uczestnictwo ludności w Polsce w wydarzeniach kulturalnych organizowanych stacjonarnie, z uwzględnieniem poszczególnych form aktywności kulturalnej. Analiza literatury przedmiotu oraz danych wtórnych pozwoliła zrealizować cel i ukazała, że pandemia istotnie ograniczyła, a w jej początkowym etapie wręcz uniemożliwiła, udział w kulturze stacjonarnej. Negatywnymi skutkami pandemii zostały dotknięte wszystkie formy aktywności kulturalnej Polaków w postaci uczestnictwa w wydarzeniach organizowanych stacjonarnie, co stanowi odpowiedź na pierwsze pytanie badawcze.

Zniesienie ograniczeń sanitarnych nie przywróciło aktywności kulturalnej ludności Polski w postaci udziału w wydarzeniach kulturalnych organizowanych stacjonarnie do stanu sprzed ogłoszenia pandemii, bez względu na formę tej aktywności. Jako podstawowe przyczyny należy wskazać obawę o zdrowie, zwłaszcza wśród osób należących do grup podwyższonego ryzyka, która ograniczyła zainteresowanie wyjściem na wydarzenia organizowane stacjonarnie. Ponadto przesłankami są przyzwyczajenie do spędzania wolnego czasu w domowym zaciszu i preferencje korzystania z Internetu. W czasie kryzysu poszukiwano bowiem innych kanałów łączności z odbiorcą, które stanowiły uzupełnienie bezpośredniego kontaktu. Te myśli pozwalają sformułować negatywną odpowiedź na drugie pytanie badawcze.

Kryzys wywołany pandemią COVID-19 znacząco ograniczył wydatki polskich gospodarstw domowych na dobra i usługi kulturalne. Dopiero w 2022 r. gospodarstwa domowe wydawały więcej na rekreację i kulturę niż w roku poprzedzają-

cym pandemię. To spostrzeżenie stanowi odpowiedź na trzecie pytanie badawcze. Wzrost wydatków na kulturę, ze względu na zmiany w strukturze tej kategorii, nie przełożył się jednak na wzrost udziału w stacjonarnych wydarzeniach kulturalnych. Środki były bowiem przeznaczane na inne obszary aktywności kulturalnej.

Aby zakończyć kryzys w kulturze, niezbędne są zmiany w publicznych instytucjach kultury. W celu realizacji tego zamierzenia istotne jest wspieranie przez instytucje kultury twórczości, kreatywności pracowników, bycie otwartymi na nowości, nie tylko dążenie do utrzymania *status quo*. Takie podejście wymaga zwrócenia większej uwagi na rozwój osób zatrudnionych w instytucjach kultury, zwłaszcza ich miękkich kompetencji. Jest to możliwe poprzez m.in. udział w szkoleniach, sprecyzowanie ścieżek kariery czy realizację projektów zarówno krajowych, jak i we współpracy z zagranicznymi partnerami, co pozwoli na zdobycie nowych doświadczeń.

Jednocześnie niezbędne jest strategiczne myślenie o funkcjonowaniu instytucji kultury i spojrzenie na te podmioty przez pryzmat osiągnięć i efektywności, co wymaga zmiany podejścia z „urzędniczego” na perspektywę zarządczą i przedsiębiorczą. Taka zmiana wymaga czasu, jednak łączenie w zespoły osób o różnym podejściu do pracy w jednostce kultury, współdziałanie instytucji kultury może przyczynić się do zmiany postaw i jednocześnie pozwolić wypracować nowe, innowacyjne rozwiązania. Dodatkowym czynnikiem mobilizującym do otwartości, kreatywności jest nawiązanie współpracy z sektorem prywatnym. Szczególną rolę w tych działaniach należy przypisać kadrze kierowniczej, która reprezentując postawę menedżerską, nie będzie obawiać się podejmowania wyzwań, budując równocześnie zespół kompetentnych osób.

Pandemia zmieniła świat, system wartości wielu osób czy sposób spędzania wolnego czasu. Pojawiły się nowe możliwości komunikowania się, wypracowano nowe rozwiązania w kontaktach międzyludzkich, których zastosowanie może przyczynić się do pozyskania odbiorców. Wśród istotnych zmian należy wymienić m.in. zwiększenie dostępności oferty dla osób z niepełnosprawnościami, a także starszych, włączenia ich w odbiór usług i dóbr kulturalnych. Jest to kwestia nie tylko zniesienia barier architektonicznych, lecz dostosowania oferty do potrzeb i możliwości tych odbiorców, powszechnego wdrożenia rozwiązań, które umożliwią im bezpośrednie doświadczanie kultury. Wśród podstawowych usprawnień można wskazać m.in. na zapewnienie na widowni miejsc dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, nawiązanie współpracy z przewodnikami znającymi język migowy dla niesłyszących lub przygotowanie dla nich transkrypcji, napisów czy opracowanie dźwiękowego opisu wydarzenia dla osób niewidomych (Nowak, 2015). Takie rozwiązania pozwolą na włączenie się osób z niepełnosprawnościami w aktywność kulturalną, ponadto zwiększą poczucie wartości.

Odrębną grupę stanowią osoby intensywnie „żyjące w sieci”. W ofercie skierowanej do nich należy uwzględnić zmiany w sposobie uczestnictwa

w kulturze, na co pozwala zaproponowanie wirtualnych spacerów po instytucji, umieszczenie w sieci fragmentów wydarzenia w celu wzbudzenia zainteresowania nim czy umożliwienie dyskusji z twórcami wydarzenia i aktorami podczas bezpośredniego spotkania online lub na czacie. Podjęte działania umożliwią kształtowanie zainteresowań, postaw, zachowań, budowanie więzi społecznych, a także poprawę jakości życia. Działania polegające na rozwoju kompetencji kulturowych powinny być kierowane już do najmłodszych odbiorców, w postaci spotkań przedstawicieli instytucji kultury w przedszkolach oraz szkołach podstawowych.

Przedstawione rozwiązania wymagają jednocześnie dotarcia z informacją do osób potencjalnie zainteresowanych, co wymaga podjęcia działań o charakterze marketingowym, m.in. w postaci informacji na stronie internetowej instytucji czy umieszczonej w informatorze o repertuarze, jak i rozwoju kwalifikacji zatrudnionych w instytucjach kultury.

W powyższym kontekście za niezbędne należy uznać prowadzenie badań uwzględniających uczestnictwo w kulturze wykraczające poza aspekt instytucjonalny oraz komunikacji masowej. Korzystne będzie skoncentrowanie się na pozainstytucjonalnych praktykach oraz konsekwencjach podejmowanych aktywności kulturalnej Polaków, jak również poświęcenie większej uwagi nowym formom uczestnictwa w kulturze, przyjęcie perspektywy jednostki. Te działania wymagają przede wszystkim pogłębionych badań jakościowych.

BIBLIOGRAFIA

- Anderson, F. (2010). Developing urban creative communities through the arts in Thailand, Canada, and USA. *Journal of Urban Culture Research*, 1, 96–116. DOI: 10.14456/jucr.2010.5.
- Arbiszewski, K. (2011). Uczestnictwo jednostek w kulturze. Uwagi na temat nowej dynamiki kultury na przykładzie melomanów i ewolucji nośników muzyki. *Kultura i Społeczeństwo*, 1, 41–62.
- Bachórz, A., Stachura, K. (2015). *W poszukiwaniu punktów styecznych. Rekonstrukcja dyskursu o problemach (nie)uczestnictwa w kulturze*. Gdańsk: Instytut Kultury Miejskiej.
- Bennett, T., Silva, E. (2006). Cultural Capital and Inequality – Policy Issues and Contexts. *Cultural Trends*, 15(2–3), 87–106. DOI: 10.1080/09548960600712777.
- Bęben, W. (2022). Kryzysy i pandemie. Przegląd dotychczasowych współzależności. W: S. Kańduła, J. Przybylska (red.), *Gospodarka w cieniu pandemii Covid-19* (s. 30–49). Poznań: Wydawnictwo UEP. DOI: 10.18559/978-83-8211-104-0/2.
- Borys, T. (2021). Inspiracje kultury w tworzeniu aksjologii nowego paradygmatu rozwoju. *Zarządzanie w Kulturze*, 22(3), 277–303. DOI: 10.4467/20843976ZK.21.019.14279.
- Cichosz, M., Lewicka, M., Molesztak, A. (2018). *Animacja społeczno-kulturalna. Współczesne wyzwania. Młodzież i seniorzy jako odbiorcy kultury*. Kraków: Impuls.

- Cohen, G. (2006). Research on Creativity and Aging: The Positive Impact of the Arts on Health and Illness. *Generations: Journal of the American Society on Aging*, 30(1), 7–15.
- Cohen, G., Perlstein, S., Chapline, J., Simmens, S. (2006). The impact of professionally conducted cultural programs on the physical health, mental health, and social functioning of older adults. *Gerontologist*, 46(6), 726–734. DOI: 10.1093/geront/46.6.726.
- Czy Polacy tęsknią za kulturą? Komunikat z badań. (2021). Pobrane z: <https://www.nck.pl/badania/aktualnosci/kultura-po-epidemii-infografika> (2023.08.17).
- Daykin, N., Mansfield, L., Meads, C., Julier, G., Tomlinson, A., Payne, A., Grigsby Duffy, L., Lane, J., D’Innocenzo, G., Burnett, A. (2018). What works for wellbeing? A systematic review of wellbeing outcomes for music and singing in adults. *Perspectives in Public Health*, 138(1), 39–46. DOI: 10.1177/1757913917740391.
- Działalność muzeów w czasach pandemii COVID-19. (2022). Warszawa: NIMOZ. Pobrane z: https://nimosz.pl/files/publications/80/RAPORT-Covidowy_2023-03-15%20FINAL.pdf (2023.07.20).
- Fancourt, D., Steptoe, A. (2018). Community group membership and multidimensional subjective well-being in older age. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 72(5), 376–382. DOI: 10.1136/jech-2017-210260.
- Fancourt, D., Steptoe, A. (2019). Cultural engagement and mental health: Does socio-economic status explain the association? *Social Science and Medicine*, 236(112425). DOI: 10.1016/j.socscimed.2019.112425.
- Gonçalves, S. (2016). We and they: Art as a medium for intercultural dialogue. W: S. Gonçalves, S. Majhanovic (red.), *Art and Intercultural Dialogue* (s. 3–23). Rotterdam: Sense Publishers.
- Gorzelany-Dziadkowiec, M., Koziń, E. (2013). Wpływ kryzysu na rozwój małego przedsiębiorstwa. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 908, 39–56.
- Gruchola, M. (2010). Kultura w ujęciu socjologicznym. *Roczniki Kulturoznawcze*, 1, 95–113.
- Hertzog, C., Kramer, A.F., Wilson, R.S., Lindenberger, U. (2008). Enrichment effects on adult cognitive development. Can the functional capacity of older adults be preserved and enhanced? *Psychological Science in the Public Interest*, 9(1), 1–65. DOI: 10.1111/j.1539-6053.2009.01034.x.
- Is history repeating itself? The impact of the COVID-19 crisis on youth. Pobrane z: <https://www.eurofound.europa.eu/ga/publications/blog/is-history-repeating-itself-the-impact-of-the-covid-19-crisis-on-youth> (2023.08.11).
- Jurkiewicz, J. (2022). Wpływ ograniczeń sanitarnych COVID-19 na funkcjonowanie instytucji kultury w Polsce. *Acta Politica Polonica*, 53(1), 89–100. DOI 10.18276/ap.2022.53-07.
- Kasperkiewicz-Morlewska, K. (2020). Życie kulturalne społeczności małomiasteczkowych na przykładzie wybranych gmin Roztocza Środkowego. W: E. Dąbrowska-Prokopowska, P. Goryń, M.F. Zaniwska (red.), *Kultura w Polsce w XXI wieku. Konteksty społeczne, kulturowe i medialne* (s. 389–402). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

- Krapiec, M.A., Kultura. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*. Pobrane z: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/k/kultura.pdf> (2023.07.20).
- Kultura i dziedzictwo narodowe w 2021 r.* (2022). Warszawa, Kraków: GUS. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/kultura-i-dziedzictwo-narodowe-w-2021-r-,2,19.html> (2023.06.18).
- Kultura i dziedzictwo narodowe w 2022 r.* (2023). Warszawa, Kraków: GUS. Pobrane z https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5493/2/20/1/kultura_i_dziedzictwo_narodowe_w_2022_roku.pdf (2023.12.14).
- Kultura w 2020 r.* (2021). Warszawa, Kraków: GUS. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/kultura-w-2020-roku,2,18.html> (2023.05.28).
- Kutwa, K. (2022). *Wpływ kultury na rozwój społeczno-gospodarczy w Polsce*. Warszawa: PIE.
- Lamb, J. (2009). Creating change: Using the arts to help stop the stigma of mental illness and foster social integration. *Journal of Holistic Nursing*, 27(1), 57–65. DOI: 10.1177/0898010108323011.
- Maslow, A. (2009). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: PWN.
- Mazurkiewicz, A., Uryniak, M. (2006). Podmiotowość człowieka w aspekcie jego działalności w organizacji. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 8, 219–234.
- Meiste, R., Jakstiene, S. (2015). Crisis Diagnosis in Anti-Crisis Management Process in a Company. *Oeconomia Copernicana*, 6(4), 49–58. DOI: 10.12775/OeC.2015.028.
- Nowak, A. (2015). Uczestnictwo osób niepełnosprawnych w kulturze. *Chowanna*, 1, 91–102.
- Nowakowski, M.K., Rzemieniak, M.L. (2003). *Kryzys i przetrwanie w marketingu*. Warszawa: Difin.
- Przemysły kultury i kreatywne w latach 2014-2016* (2018). Warszawa, Kraków: GUS, US w Krakowie. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/przemysly-kultury-i-kreatywne-w-latach-2014-2016,19,1.html> (2023.08.14).
- Rapior, W. *Uczestnictwo w kulturze jako tworzenie kultury*. Pobrane z: https://www.academia.edu/1909520/Uczestnictwo_w_kulturze_jako_tworzenie_kultury (2023.08.13).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1066).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 9 października 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020 poz. 1758).
- Sanetra-Szeliga, J. (2018). Kultura jako element ekonomii społecznej. *Ekonomia Społeczna*, 2, 50–58. DOI: 10.15678/ES.2018.2.06.
- Stine-Morrow, E.A., Parisi, J.M., Morrow, D.G., Greene, J., Park, D.C. (2007). An engagement model of cognitive optimization through adulthood. *The Journals of Gerontology. Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 62(1), 62–69. DOI: 10.1093/geronb/62.special_issue_1.62.
- Szara, K., Frejtag-Mika, E. (2021). Wpływ ograniczeń epidemiologicznych COVID-19 na działalność instytucji kultury w Polsce. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 65(1), 212–223. DOI: 10.15584/nsawg.2021.1.12.

- Teater, B., Baldwin, M. (2014). Singing for successful ageing: The perceived benefits of participating in the Golden Oldies community-arts programme. *The British Journal of Social Work*, 44(1), 81–99. DOI: 10.1093/bjsw/bcs095.
- Thiel, L. (2015). Leave the Drama on the Stage: The Effect of Cultural Participation on Health. *SOEPpapers*, 767, 1–57. DOI: 10.2139/ssrn.2630190.
- Trauth, E., Bryant, A., Cain, C., Potter, L.-E., Quesenberry, J.L., Trauth, S., van Slyke, C. (2019). Addressing Social Inclusion in the IS Field through Theatre. W: *Proceedings of the 2019 on Computers and People Research Conference (SIGMIS-CPR'19)* (s. 5–7). DOI: 10.1145/3322385.3322412.
- Trauth, E., Keifer-Boyd, K., Trauth, S. (2016). iDream: Addressing the gender imbalance in STEM through research-informed theatre for social change. *Journal of American Drama and Theatre*, 28(2), 1–18.
- Uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych online w trakcie pandemii* (2022). Pobrane z: <https://www.nck.pl/badania/raporty/uczestnictwo-w-kulturze-online> (2023.09.25).
- Włodarczyk, E. (2003). Kultura. W: J. Pilch (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. Tom II* (s. 950–962). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Wojciechowski, J.S. (2009). Instytucje kultury w Polsce na tle przemian kultury w latach 1989–2009. Globalizm, lokalność, kryzys. W: J. Sójka, P. Kieliszewski, P. Landsberg, M. Poprawski (red.), *Instytucje kultury w czasach kryzysu* (s. 15–20). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Wpływ pandemii COVID-19 na podmioty działające w obszarze kultury w I kwartale 2020 r.* (2020). Warszawa: GUS. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/wplyw-pandemii-covid-19-na-podmioty-dzialajace-w-obszarze-kultury-w-pierwszym-kwartale-2020-r,23,1.html> (2023.08.14).
- Wysłocka, E. (2011). Kryzys – nieodłączny element funkcjonowania współczesnych organizacji. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*, 199, 138–147.
- Zakrzewska-Bielawska, A. (2008). Zarządzanie w kryzysie. W: I. Staniec, J. Zawila-Niedźwiecki (red.), *Zarządzanie ryzykiem operacyjnym* (s. 65–92). Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Zmiany w obszarze aktywności kulturalnych podczas ograniczeń epidemicznych* (2022). Pobrane z: <https://nck.pl/badania/aktualnosci/trzecia-edycja-sondazu-o-kulturze-w-pandemii> (2023.09.18).

Streszczenie

Pandemia COVID-19 wpłynęła na sytuację na całym świecie, doprowadzając do kryzysu w wielu obszarach działalności, w tym w kulturze. Kultura ma pozytywny wpływ na gospodarkę, jest także istotna dla rozwoju osobowości jednostki. Stąd tak ważne jest uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych. Jednak w czasie kryzysu ta możliwość zostaje ograniczona. Celem opracowania jest identyfikacja wpływu ograniczeń związanych z pandemią COVID-19 na uczestnictwo ludności w Polsce w wydarzeniach kulturalnych organizowanych stacjonarnie, z uwzględnieniem poszczególnych form aktywności kulturalnej. Aby zrealizować cel, zastosowano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa. Skorzystano z literatury przedmiotowej, raportów i opracowań krajowych oraz międzynarodowych instytucji podejmujących problematykę kultury, aktów prawnych. Przeprowadzono

również analizę danych wtórnych GUS oraz Eurostatu dotyczących kultury. Analizy dokonano dla okresu 2019–2022.

Z przeprowadzonych badań wynika, że pandemia spowodowała niespotykany wcześniej kryzys w kulturze w Polsce. Mimo korzystnych zmian w 2022 r. liczba wydarzeń organizowanych przez instytucje kultury była mniejsza niż przed ogłoszeniem pandemii, jednocześnie w wydarzeniach tych uczestniczyło mniej osób. Brak lub ograniczenie uczestnictwa w kulturze osłabia lub doprowadza do zanikania relacji interpersonalnych, ogranicza możliwości oddziaływania na inne jednostki, tym samym podmiotowość.

Dla instytucji kultury pozyskanie odbiorców wymaga wspierania twórczości, kreatywności, otwartości na nowości. Służyć temu może zaproponowanie nowych kanałów kontaktu z odbiorcą, nowych form prezentacji oferty kulturalnej, jednocześnie dotarcie z informacją do osób potencjalnie zainteresowanych, a także rozwój kwalifikacji zatrudnionych osób.

Słowa kluczowe: kultura, kryzys, polskie społeczeństwo, konsumpcja kultury w gospodarstwach domowych, uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych.

Participation of the Polish population in cultural events during the COVID-19 pandemic crisis

Summary

The COVID-19 pandemic has affected the situation around the world, leading to a crisis in many areas of activity, including culture. Culture has a positive impact on the economy and is also important for the development of an individual's personality. This is why participating in cultural events is so important. However, in times of crisis this possibility is limited. The aim of the study is to identify the impact of the restrictions related to the COVID-19 pandemic on the participation of the population in Poland in cultural events organized on-site, taking into account individual forms of cultural activity. To achieve the goal, the method of literature analysis and criticism was used. The literature on the subject, reports and studies of national and international institutions dealing with the issues of culture, and legal acts were used. An analysis of secondary data from the Central Statistical Office and Eurostat regarding culture was also carried out. The analysis was performed for the period 2019–2022.

The research shows that the pandemic has caused an unprecedented crisis in culture in Poland. Despite the favorable changes, in 2022 the number of events organized by cultural institutions was lower than before the announcement of the pandemic, and at the same time fewer people participated in these events. The lack or limitation of participation in culture weakens or leads to the disappearance of interpersonal relationships, limits the possibilities of influencing other individuals, and thus subjectivity.

For cultural institutions, acquiring audiences requires them to support creativity and openness to new things. This can be achieved by proposing new channels of contact with recipients, new forms of presenting the cultural offer, at the same time reaching information to potentially interested people, and developing the qualifications of employed people.

Keywords: culture, crisis, Polish society, cultural consumption in households, participation in cultural events.

JEL: D14; D81; E21; G51; L82.